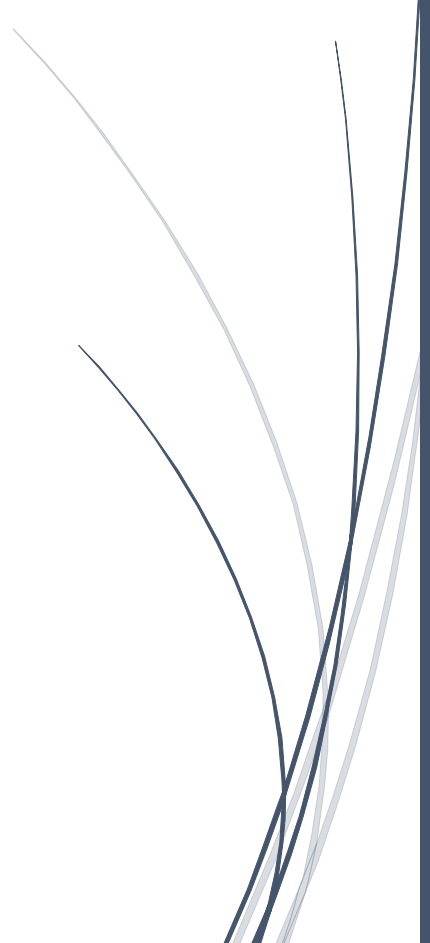

אַלְפֹן הַנְּתִיבִים

אברהם תורגמן, אפרת

דִּינָא. הוראה המחייבת להלכה ולמעשה. פעמים פורס המחבר לפנינו דיון הלכתי ופולפול למדני בשאלה מסוימת, מרצותו מאריך ומרצותו מקצר בהצגת המקורות והצדדים השונים,

אך סוף דבר, השואל חפץ לדעת את מסקנת הדברים ויִכְדָּאֵמְרִי אִינְשֵׁי: "השורה התחתונה", וזו אכן מגיעה לבסוף ומנוסחת בפתיחה באחת מהלשונות: "לְעֵינֵי דִּינָא"; "מְסִיק לְדִינָא"; "לְדִינָא דְגַמְרָא"; "נְחִיתָנָא לְדִינָא"; "דִּינָא קְוִי"; "וְהִדְר דִּינָא"; "דִּינָא קְוִי"; "קָם דִּינָא" וכיו"ב.

להלן נסתפק בכמה דוגמאות מדברי הנתיבי-עם ואיִדְךָ זיל גְמֹור.

א. נתיבי-עם – סימן ד סעיף א

(א) וי"א גם "אָשֶׁר יֵצֵר" אפילו לא עשה צרכיו.

(ב) הברכ"י¹ מסיק לְעֵינֵי דִּינָא כסברת (א) האר"י ז"ל ודְעַמְיָה, שלא לברך אם לא עשה צרכיו.

(ד) וכן המנהג בארץ ישראל.

עלי נתיבים

(א) אלו דברי הרמ"א שם, וסיים דבריו: וכן נהגו.

מקור דבריו הוא מספר אבודרהם ברכות השחר וז"ל: ועתה נהגו לברך בשחר "על נטילת ידיים" ו"אָשֶׁר יֵצֵר" **בין עשה צרכיו בין לא עשה צרכיו**, מפני שרוח רעה שורה על הידיים.

והקשה על דבריו הב"י וז"ל: "ואיני יודע מה טעם לברכת "אָשֶׁר יֵצֵר" כשלא עשה צרכיו", אבל ברכת "על נטילת ידיים" בבוקר ודאי משמע שצריך לברך אע"פ שלא עשה צרכיו. ומשמע שדחה דבריו.

ואמנם בדרכי משה הקצר² רצה ליישב המנהג וכתב שגם ברכת "אָשֶׁר יֵצֵר" תלוי ברוח רעה, כי אין ליגע בידיו בפיו וכו' עד שיטול ידיו ויסיר הרוח רעה ולכן יברך "אָשֶׁר יֵצֵר" מ"מ.

וי"א שהוא מטעם שנעשה כבריה חדשה ועוד כתבו האחרונים טעמים נוספים.

(ב) דן שם באורך ע"ד החולקים וסברתם, ומ"מ סיים לְעֵינֵי דִּינָא כנ"ל והביא דבריו גם בשערי תשובה³.

וכתב עוד, דאם עשה ועבר זמן מה ולא בירך שוב לא יברך, כסברת מהר"ם די לונזאנו והרב בתי כהונה. דספק ברכות להקל.

(ג) וז"ל בשער הכוונות⁴: כל הח"י ברכות שיש מן ענט"י עד סוף ברכת התורה, כולן חייב האדם לסדרם ולברכם בכל יום אע"פ שלא נתחייב הוא בהם... חוץ מברכת "שעשה לי כל צרכי"... וגם חוץ מברכת ענט"י **ומברכת "אָשֶׁר יֵצֵר" ששתי ברכות אלו, אם לא נתחייב בהם, אין לברך עליהם.**

(ד) אחר הצגת הדיעות בענין זה, חותם הנתיבי-עם כדעת הברכ"י והמנהג בא"י. וע"ע בדברי הכה"ח⁵ שהביא עוד פוסקים דס"ל הכי וכך מסקנתו.

¹ אורח חיים סימן ו דין א סעיף ג.

² סימן ד אות (ג).

³ ס"ק ב.

⁴ דרושי ברכת השחר - הקדמה אחת קטנה.

⁵ ס"ק (ט).

ב. נְתִיבֵי-עַם – סימן נח סעיף ז

(א) אם לא קראה וכו'.

(ב) מרן החיד"א בברכ"י ובמח"ב **מְסִיק לְדִינָא** דקריאת-שמע אין לה תשלומים, וְדָלָא כפר"ח.

(ג) וכן המנהג בארץ ישראל, שרק לשמונה-עשרה יש תשלומים ולא לקריאת-שמע.

עֲלֵי נְתִיבִים

(א) השו"ע הביא שתי דיעות לגבי מי שלא קרא קריאת-שמע ביום –
י"א : שיש לה תשלומין בערבית, וכן אם לא קרא ק"ש בערבית יש לה תשלומין
ביום, ויש חולקים.

▪ מהי הכרעת דעת מרן השו"ע בזה?

כתב הברכי יוסף⁶ שנראה דדעתו לפסוק כסברה אחרונה⁷. ובהערות שם⁸ מסביר
דבין כשמרן כותב י"א וי"א, ובין כשכותב י"א ויש חולקים, נְקַטִּינָן כְּסִבְרָא
אחרונה⁹.

(ב) הברכ"י הביא שם דעת הרב 'פרי חדש' שהכריע כְּסִבְרָא ראשונה שק"ש יש לה
תשלומים, וכתב עליו שאין ראיותיו מכריעות כמו שהוכיח בריש סימן תרפ"ז.

(ג) חתימת הנתבי-עם כדעת הברכ"י והמנהג בא"י.

וכ"ד הגר"א¹⁰ והכריע המשנה ברורה¹¹ כדבריו וכדעת הברכי יוסף הנ"ל.

ג. נְתִיבֵי-עַם – סימן קכד סעיף א

תשובה לשאלה הלכתית מקהילת "סטנבול", בענין חזרת הש"צ בתפילת מוסף של שבת.

בעקבות מנהג קדום בקהילה שלא לקיים חזרת הש"צ בתפילת מוסף של שבת כמקובל אלא
יאמרו ג' ברכות ראשונות ואח"כ קדושת "כתר" ושאר התפילה יאמרו בלחש. הרב ביטל
מנהג זה והורה לחזור על כל התפילה כמקובל, אך הדבר עורר ויכוח ובמיוחד אצל אותם
שהתרגלו במנהג זה. ומכאן נשלחה לרבי עמרם זצ"ל בקשה לחוות דעתו בענין זה.

לרבי עמרם זצ"ל חיבה מיוחדת לרבי ברוך הכהן זצ"ל. ועתה נתיישב על המדוכה וערך
תשובתו כשולחן הערוך ומסודר, החל מיסודות ההלכה, משנה וגמרא, ראשונים, שו"ע ונושאי
כליו, פשט וסוד, וכלה בתשובות האחרונים. והרוצה להחכים יעיין שם בדבריו.

להלן רק חתימת הדברים להלכה ח"ל :

ובכן אָנֻן בְּדִידָן, (א) אֵי לִיכָא לְמִיחַש לריב ומדון,
בודאי הגמור שיפה להחזירם (ב) **לְדִינָא דְגַמְרָא**, דְּהֵן ע"פ הפשט, (ג) והן ע"פ הסוד, תְּרוּוּיָהּ
צְרִיכִי.

כן נראה להלכה, והימ"ן וי"מ¹². בכבוד רב ובברכת התורה. עמ"א¹³ דבר.

⁶ דין ז אות א.

⁷ ומוכיח כן גם ממ"ש בסימן קח ס"ב.

⁸ על הברכ"י הערה ז.

⁹ והוסיף עוד וכתב שבמחבר"ר יו"ד סי' י"ב אות א' הביא שחכם אשכנזי ערער בשם זקינו (שאלת
יעבץ ח"ב סי' כ) על כלל זה, ורבנו דחה דבריו, והביא הרבה אחרונים שכתבו **שלישנא בתרא**
עיקר, וכן מורים בבית המדרש בכל ארץ ישראל וטורקיא ומצרים.

¹⁰ ואמנם סיים שם דבריו בצ"ע, דמאי תשלומין שייך כאן (בק"ש)? ומאי איסור הוא, כיון שאינו
אלא כקורא בתורה?

¹¹ ס"ק כט.

¹² ר"ת : והשם יורנו מתורתו נפלאות ויצילנו משגיאות. כך דרכם של החכמים לסיים תשובותיהם
ההלכתיות, ראה למשל : מכתם לדוד הל' אישות ג, יח : והשם יצילנו משגיאות, ויראנו מתורתו
נפלאות; וכן בשו"ת הרשב"ש (סימן רמט); וכן בשו"ת שואל ונשאל (ח"ד – אה"ע סימן ז).

¹³ ר"ת שם המחבר : עמרם אבורביע.

עלי נתיבים

(א) יסוד היסודות, לשמור על השלום והאחדות בבית הכנסת ולא להגיע חס ושלום לידי ריב ומחלוקת, כי 'דְרָכָהּ דְרָכֵי נֵעַם, וְכָל נְתִיבֶתֶיהָ שְׁלוֹם'¹⁴. ובפרט בשבת שכידוע המחלוקת בה חמורה יותר. וכבר אמרו חז"ל¹⁵: מחלוקת בבית הכנסת סופה להתגזר, ולא עוד אלא שסופו להשמם. ה' יצילנו.

(ב) מסכת ראש השנה¹⁶ כדעת רבן גמליאל שאומר: שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן.

ונפסק להלכה בשו"ע¹⁷ שלאחר שסיימו הצבור תפלתן, יחזור ש"צ התפלה, שאם יש מי שאינו יודע להתפלל יכוין למה שהוא אומר, ויוצא בו.

מכאן משמע שהחזרה היא עבור מי שאינו בקי, אך הוסיף השו"ע שם בסעיף ג: קהל שהתפללו וכולם בקיאים בתפלה, אעפ"כ ירד ש"צ וחזר להתפלל, כדי לקיים תקנת חכמים.

ומבאר שם המ"ב¹⁸, שאין צריך לחפש בכל תפלה אחר כל איש ואיש שבבהכ"נ אם יש שם מי שאינו בקי אם לאו, אלא תקנת חכמים היא - שהש"ץ חוזר התפלה לעולם, שמא יהיה פ"א בביהכ"נ מי שאינו בקי ויוציאנו י"ח.

(ג) ראה מ"ש בזה הכה"ח¹⁹ וז"ל: וידוע שכל דבר חז"ל, אע"פ שיש בהם סודות נפלאים, אין מגלין אותם ומלבישים אותם בדברי הפשט, אבל בימי רבינו האר"י ז"ל ניתנה רשות לגלות וגילה הסוד של החזרה שמעלתה יותר גדולה מן הלחש ושניהם חובה...

ולכן האר"י ז"ל בחזרת הש"ץ היה עוצם עיניו ושומע ומתכוין לדברי הש"ץ... ולכן אין לבטל החזרה בשום פעם, שחרית, מוסף ומנחה אלא דוקא דאיכא אונס.

וראה שם המקורות שהביא ואצטט כאן מעט מזעיר²⁰ ממ"ש בשער הכוונות²¹: "בחזרת העמידה של ש"ץ, דע כי כוונת חזרת העמידה הוא ממש כדרך אשר נתבאר בעמידה של לחש, ואין הפרש ביניהם כלל, זולתי...". וממשיך שם ומבאר על אורות גדולים ועליית מדרגות שיש בחזרת הש"ץ והדברים עמוקים, וסו"ד: "וכפי גודל שיעור מקום אורות המגולים בז"א כן הוא גודל גובה קומת יעקב ורחל ולכן עתה הם נגדלים יותר ועולים... והרי נתבאר ענין טעם חזרת העמידה דש"ץ וטעם היותה בקול רם. גם יובן טעם למה איננה ביחיד אלא בעשרה..."

סוף דבר, דברי רבי עמרם זצ"ל נתקבלו ונתקבעו הלכה למעשה וז"ל:

**ובתשובתו אלי הודיעני שנתקבלו דברי,
וכך הוקבעה הלכה למעשה.**

הסוד להצלחה הוא, להגיש לשואלים משנה ערוכה ומוסברת באר היטב ע"פ מקורותיה, טעמיה וגם סודותיה. ודברים היוצאים מן הלב גם נכנסים אל הלב ומתקבלים על אזניים קשובות.

¹⁴ משלי ג, יז.

¹⁵ מסכת דרך ארץ זוטא פרק ט. וע"ע בהחפץ חיים - שמירת הלשון חלק א שער הזכירה פרק טו.

¹⁶ דף לג ע"ב.

¹⁷ סימן קכד סעיף א.

¹⁸ ס"ק יב.

¹⁹ ס"ק ב.

²⁰ שם תואר למשהו קטן מאוד, כמ"ש בישעיהו כח, י: זעיר שם זעיר שם. וכן בלשון ארמית פירושו: קטן, כמ"ש באיוב לו, ב: כתר לי זעיר ואחנה. וכאן 'מעט מזעיר' פירושו: יותר קטן מקטן, בקיצור רב, כי הדברים ארוכים ועמוקים בתורת הח"ן.

²¹ דרושי חזרת העמידה, דרוש א.

ד. נְתִיבֵי-עַם – סימן קנ סעיף ה

וגם כפי הנכתב בסעיף זה, עולה שוב הידידות המיוחדת שהיתה לרבי עמרם זצ"ל, ידידות נפש, עם רבה של קהילת "סטנבול", הרב ברוך הכהן זצ"ל.

והנה שוב הגיעה לכאן (לפתח-תקוה) שאלה בדבר הצד שצריך לכונן אליו בשעת התפילה. שאלה זו התעוררה בעקבות הריסת הקיר המזרחי של ביהכ"נ שהיו מתפללים כנגדו, ועתה קבעו את מקום ארון הקודש בקיר המערבי שבו הפתח של ביהכ"נ.

צדדי הספק, האם להמשיך ולהתפלל לצד מזרח הגם שהארון נמצא בצד מערב או להתפלל לצד מערב מקום ההיכל ולא להפנות את גבם אליו?

הרב זצ"ל פורס לפנינו משנה ערוכה ממסד ועד טפחות, דברי תנאים ואמוראים, ראשונים ואחרונים, דְבַר דְבַר עַל אֲפָנְיוֹ²². והרוצה להחכים יעיין שם בדבריו.

וסוף דבריו להלכה ולמעשה :

נְחִיתָנָא לְדִינָא, (א) דְּלֹא יֵאוּת²³ להתפלל לצד מערב, הן מחמת שהופך פניו מארץ ישראל, והן לפי (ב) טעם הזוה"ק.

המורם מהאמור לְדִינָא, לצד מערב - לא יתכן, מכיון שהוא היפך מצד של ארץ ישראל. ולצד מזרח - לא יכון, משום אַחֲרֵיהֶם אֵל הֵיכַל ה' ²⁴.

(א) וא"כ, **הדרך היחידה, הברורה והישרה** היא – דְּעִיקְרָם לְדְרוּם, וקצת יהפכו פניהם למזרח שהוא לצד ארץ ישראל.

עַלֵי נְתִיבִים

(א) כְּדִינָא דְגַמְרָא בְּבִרְכוֹת²⁵, וכן פסק הרמב"ם²⁶ והשו"ע²⁷.

(ב) זו"ל²⁸ : וּבְגִין דָּא **אָסוּר לְצַלָּה לְמַעְרַב** דְּאִיהוּ אַחוּר, בְּגִין דְּתַמְנָן אֱלֵהִים אַחֲרֵיהֶם.

(ג) פתרון יצירתי כשאין אפשרות להתפלל לא לכיוון מזרח ולא לכיוון מערב כמו בנידון דידן, יתפלל כשגופו (זהו פירוש "עיקרו") ממוקם לכיוון דרום ומטה את פניו קצת לכיוון מזרח.

בְּלִית ברירה, זהו הפתרון המושלם וכפי שמכנהו הרב זצ"ל "הדרך היחידה, הישרה והברורה".

פתרון זה מבוסס על דברי המהר"י אבוהב ז"ל²⁹ שכתב שהנוהגים להתפלל לצפון או לדרום במקום למזרח, יש להם להחזיר הפנים בצד המזרח. וראיתו מהגמ"ס³⁰ "דְּמַצְדָּד אֲצֻדְדֵי" פירוש : שהמתפלל לצפון או לדרום, יש לו להטות פניו לצד ארץ ישראל.

²² משלי כה, יא.

²³ תרגומו : שלא יפה.

²⁴ ע"פ יחזקאל ח, טז.

²⁵ דף ל ע"א.

²⁶ הלכות תפלה ה, ג.

²⁷ או"ח סימן צד סעיף א..

²⁸ תיקוני הזוהר, תיקון חד ועשרין, דף נט ע"ב.

²⁹ הביאו הב"י בסימן צד.

³⁰ מסכת בבא בתרא, פרק 'לא יחפור' בדף כה ע"ב. שם מדובר שמטה את פניו קצת לרוח דרומית, דהיינו, שיתפלל לצד דרום-מערב ולא לצד מערב ממש. וע"פ עיקרון זה, פירש כאן דבריו.

וראוי לציין את סוף המעשה, איך הדברים התקבלו שם בקהילה, וז"ל :

**ואחרי שהגיעה אליהם תשובתי זו,
הסכימו כולם לעשות כדברי,
שכן הורה להם המרי דַּאֲתָאָא לעשות כהוראתי,
ובהסכמת האב ב"ד ה' עי"א
(ר"ת: ה' עליהם יחיו, אמן).**

הנה לפנינו הדרכה למופת למורי ההוראה, לרבני הקהילות, ולכל העוסקים בהנהגה והוראת התורה, כְּזֶה רָאָה וְקִדְּשׁ!

והמורם משתי התשובות הנ"ל הוא :

- איך לצלול לעומקה של הלכה, מכל מקורותיה השונים;
- איך להעביר את ההלכה בצורה ערוכה ובהירה "דְּבַר דְּבַר עַל אֶפְנֵי"³¹;
- איך חילוקי הדיעות בין חכמי העיר ובתוך הקהילה לא צריכים להשפיע על פסיקת ההלכה לכאן או לכאן וכל הבירור ההלכתי צריך להיות טהור ונקי מכל נגיעה;
- איך להבין את המציאות המורכבת ולהציע את הפתרון המתאים והטוב ביותר והכל בהתבסס על היסודות ההלכתיים;
- איך לעטוף הכל בענווה גדולה, ובכבוד גדול לחכמי העיר, שגם אחר מה שפסק הרב להלכה ולמעשה, הקפיד ונזהר שהדברים יעברו דרך ההנהגה המקומית, מרא דאתרא ואב ביה"ד.
- א"כ, אחר כל הנ"ל הַיִּפְּלֵא ש"הסכימו כולם לעשות כדברי". ברוך ה', הדברים נתקבלו ללא עוררין.

אשרי הרב זצ"ל, אשרי חלקו מ"ע, ואשרינו שאנו זוכים ללמוד את תורתנו.

עש"ק לסדר וַיֵּרָא, יט מרחשון ה'תשפ"א